

KOMMENTAR TILL JOHAN P. OLSEN, "DEMOKRATI OG POLITISK ORGANISERING I EN KRISETID"

Demokratins dubbla villkor

Olsen i ljuset av Habermas

Eva Erman

Johan P. Olsens intresseväckande artikel kan läsas som ett försök att hålla samman två perspektiv som båda är nödvändiga för att förstå demokratins villkor i kristid. Å ena sidan insisterar han på att demokratin inte bara kan beskrivas i termer av hur existerande institutioner faktiskt fungerar, utan också måste förstås genom frågor om vilka principer som bör vägleda folkstyret och hur en demokratisk gemenskap legitimt kan vidareutvecklas. Å andra sidan framhåller han att demokratin i moderna samhällen verkar under villkor präglade av oenighet, komplexitet, målkonflikter, skiftande grad av institutionalisering och begränsad kontroll över de politiska processerna, vilket gör det nödvändigt att analysera politisk organisering utan illusioner om att det finns en enda organisationsform eller en enkel väg till förbättring. Min tes är att artikelns filosofiska styrka ligger i just denna dubbla rörelse, och att Jürgen Habermas erbjuder ett språk för att precisera vad den kräver. Demokratisk legitimitet bör inte förstås som en norm som står utanför institutionerna, utan som något som genereras i den interna relationen mellan deras faktiska sätt att verka och de normativa giltighetsanspråk som måste kunna rättfärdigas inför dem som berörs.

Olsen beskriver hur demokratin idag utmanas och att demokratidebatten under de senaste årtiondena har förskjutits från frågan om hur västerländsk demokrati bäst kan spridas till frågan om hur demokratiska institutioner kan försvaras och förnyas under förändrade handlingsbetingelser. Mot denna bakgrund argumenterar Olsen för att det inte räcker att försvara den bestående ordningen genom stegvisa justeringar inom etablerade institutionella ramar, eftersom det inte kan tas för givet att existerande demokratier redan har funnit en slutgiltig lösning. Analysen måste enligt honom riktas både mot vad som *är* och mot vad som *bör* göras för att bygga och förändra institutioner på ett demokratiskt legitimt sätt.

Eva Erman är professor i statsvetenskap vid Stockholms universitet.
E-post: eva.erman@statsvet.su.se

Det är i detta sammanhang Olsen diskuterar det han kallar den demokratisk-optimistiska tron. Representativ liberal demokrati förutsätter här att de styrda är de styrande, att medborgare med rätt till lika deltagande och inflytande ska bestämma vilka institutioner och aktörer som fattar bindande beslut å folkets vägnar, och att institutioner, principer och regler följs som en moralisk förpliktelse eftersom de har skapats genom legitima processer. Olsen menar dock att de senaste årens utveckling väcker tvivel om idéerna bakom den optimistiska tron. Moderna demokratier präglas av pluralism, oenighet om problem och värden, svårigheter att förena konkurrerande demokratiska principer och avsaknad av varaktiga, objektiva lösningar, vilket innebär att organisering visserligen gör skillnad men inte bestämmer utfall, och att en institutionell analys måste ta hänsyn till både handlingsutrymme och handlingsförmåga under skiftande grader av institutionalisering. Just därför blir hans institutionella angreppssätt inte ett avsteg från demokratins normativa problematik, utan ett sätt att undersöka under vilka villkor demokratiska gemenskaper, institutioner och identiteter faktiskt kan bäras, förändras och vinna legitimitet.

Habermas är särskilt användbar här eftersom han inte bara föreställer sig demokrati som ett proceduriellt system för legitimitet, utan som en ordning där individuell och kollektiv autonomi är ömsesidigt konstituerande. Rättigheterna gör demokratisk delaktighet möjlig, samtidigt som demokratisk delaktighet är det som ger rättigheterna deras fulla legitimitet. I *Between Facts and Norms* (1996) beskriver han demokrati som beroende av en intern relation mellan fakticitet och giltighet: rättsliga och politiska ordningar måste vara socialt verk samma och institutionaliserade, men de bär samtidigt anspråk på legitimitet som endast kan förstås genom procedurer och diskurser som gör dem rationellt godtagbara för fria och jämlika medborgare.

Hos Habermas stannar emellertid inte detta vid rättens formella struktur, eftersom demokratisk legitimitet också beror på att det finns en politisk offentlighet där problem kan formuleras, skäl kan prövas och opinioner kan bildas på ett sätt som gör institutionerna mottagliga för kritik och förändring. Det är i den meningen som kommunikativ makt blir central: den uppstår först när offentlig åsiktsbildning passerar genom de formella procedurerna för demokratiskt beslutfattande och därigenom omsätts i bindande lag. En habermasiansk läsning gör det därmed möjligt att säga att Olsen inte bara rör sig mellan ett normativt och ett institutionellt perspektiv, utan att hans analys pekar mot en djupare fråga om hur dessa två dimensioner ömsesidigt konstituerar demokratisk legitimitet.

Det är just denna ömsesidighet som blir avgörande i Olsens krisdiagnos. När extrema högerregimer och illiberala partier försöker försvaga, kringgå eller splittra demokratins institutionella och offentliga grund hotas inte bara den faktiska ordningen, utan också de kommunikativa processer – cirkulationen av argument, kritik och tolkningar där medborgarna formar åsikter – genom

vilka ordningen kan rättfärdigas som legitim. Hos Habermas är offentligheten inte bara en arena för åsikter, utan den medlande sfär där medborgare kan formulera kritik, pröva skäl och hålla makten ansvarig inför samhället. Om den sfären undermineras genom angrepp på fria medier, spridning av desinformation, försvagning av civilsamhället eller kringgående av parlamentariska och rättsliga kontrollmekanismer, förlorar demokratin den kommunikativa förankring som gör att dess institutioner kan förstås som mer än ren maktutövning.

Det är därför Olsens artikel i grunden är mer optimistisk än den kanske först verkar. Den utgår visserligen från en tid av frustration, oenighet och demokratisk osäkerhet, men insisterar samtidigt på att vi just under sådana villkor måste fortsätta att undersöka vad demokratin kräver och hur den kan förbättras genom institutionell förändring. I ljuset av Habermas blir detta särskilt viktigt: om demokratisk legitimitet beror på att institutioner och offentlighet hålls samman, blir det normativa fasthållandet inte ett uttryck för idealism, utan en förutsättning för att demokratin överhuvudtaget ska kunna förnyas och förstärkas.

Referenser

Habermas, J., 1996. *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*, översättning av W. Rehg. Cambridge, MA: MIT Press.